

DR. NAGY ANTAL
Szeged

A kultúraközvetítés — ifjúságformálás szemléleti szélsőségei

A társadalmi kultúrában megfogalmazódó értékek, minták, modellek részben közvetlenül, részben közvetve jutnak el az ifjúsághoz. Közvetlenül és egységesen kapja az új nemzedék a társadalmi kultúrát a tömegkommunikációs eszközökön és az iskolákon keresztül. Közvetve jut el a társadalmi kulturális öröksége hozzájuk a társadalmi hovatartozásuk szempontjából. Az ifjúság beletartozik a társadalom osztályaiba, rétegeibe, ezeknek kisebb csoportjaiba, amelyek közvetítik felé a kultúrát. A különböző osztályok és rétegek, sőt csoportok azonban sajátos társadalmi helyzetükből következően viszonylag „önálló” kultúrával rendelkeznek. Ez a viszonylag „önálló” osztály-, réteg-, csoportkultúra az ő „szubkultúrájuk”, amely a társadalmi kultúrával megegyező és tőle eltérő vonásokkal rendelkezik.

Az ifjúság, mint a társadalom osztályainak, rétegeinek, csoportjainak tagja, a társadalmi kultúrával „a szubkultúrák” közvetítésével kerül kapcsolatba. Az egymástól és a társadalmi kultúrától eltérő „szubkultúrák”, mint elsődleges elsajátítandó követelmények hordozói heterogénné teszik az ifjúság mint generációs csoport szociális tartalmát. Ezért az ifjúság nemcsak hovatartozása szempontjából heterogén, de a csoportok által közvetített kultúra tartalma szerint is. Az ifjúságot tehát egységes, homogén kulturális hatások érik az állami intézményeken keresztül (sajtó, rádió, televízió, könyvek, iskola ...), másrészt heterogén hatások a szűkebb és tágabb csoport-hovatartozása miatt.

A társadalmi kultúra közvetítésének sokféleségét még tovább színezi az, hogy az ifjúságnak is megvan a maga „szubkultúrája”, amely sajátos csoportjain, szervezetein keresztül alakítja őt. A „szubkultúrájában” található érték-, modell-, mintarendszer részben azonos, részben eltérő vonásokkal rendelkezik, ha a társadalmi kultúrához viszonyítjuk. Az egyes „szubkultúrák” hatása az ifjúságra attól függ, hogy milyen a csoporthoz tartozás, csoportszolidaritás. A csoporttagságnak feltétele-e az adott „szubkultúrából” adódó követelmények teljes elfogadása, az egyén csak részben, vagy teljes személyiségével kapcsolódik-e a csoporthoz? Vannak olyan tapasztalatok, hogy az ifjúság szívesebben vesz részt az egykorúak csoportjaiban, keresik az azonos korúak társaságát. Ez felveti a kortárscsoportok, ezen keresztül az ifjúság „szubkultúrájának” szerepét a szocializációs folyamatban, az osztályszolidaritás jelentőségét az iskolai nevelés hatékonyságában.

A kultúraközvetítés a fentiek miatt nemcsak a közvetlen és közvetett hatások, a homogén és heterogén tartalmak, hanem a külső és belső, azaz a determináció és öndetermináció, nevelés és önnevelés egységeként megy végbe.

Az ifjúság „szubkultúrája” egyike a rájuk ható tényezőknek, csoportjaik is csupán egyik részét adják azoknak a társadalmi közösségeknek, amelyekbe beletartoznak. Ezért „szubkultúrájuk” és csoportjaik szerepének eltűlése „az öntörvényű ifjúsági világ” polgári elmélete. Hírdetői között található Siedelmann, Spengler, legne-

vesebb ellenzője pedig Schelsky, aki alapos bírálatnak veti alá. Kimutatja, hogy az „öntörvényű ifjúsági világ” elmélet abból a hiedelemből származik, hogy a fiataloknak önálló társadalmi értéke van, ami alapján jogot formálhatnak önálló társadalmi pozíciókra. E felfogásba belfér annak a lehetősége is, hogy az ifjúság elkülönüljön a felnőttek világától, különálló „szociális térben” nevelkedjen. Ez olyan „szociális tér”, amelyben a felnőttek világának társadalmi követelményei még nem érvényesek, s ezért az „önrendelkezés” jegyében új életformákat, élettartalmakat valósíthat meg. Így az ifjúság olyan szociális csoporttá válna, amely életkorának természetes különjogából vezeti le a társadalmi autonómiáját.

Mint látjuk, Schelsky a fenti elmülethez mikroszociológiai, vagyis a szerepek rendszere oldaláról közelít. Ő is kimutatja, hogy az ifjúság egyidőben, s egymásután is, egyszerre több csoportba tartozik, amelyekben különféle szerepet játszik. A szereprendszerén belül az, hogy fiatal, csupán egyike szerepeinek. Ezért nem alkothat totális rendszert, mert akkor ez azt jelentené, hogy ifjúi szerepe maga alá rendeli társadalmi szerepeinek mindegyikét. Ez pedig nem lehetséges. Az ifjúság csupán egyik árnyalat – írja Schelsky – az ember egymástól viszonylag független szerepeinek rendszerében. Elfogadva ezt, ezért beszélhetünk egy-egy vállalat, szervezet, intézmény, iskola stb. ifjúságáról, amelynek csupán a társadalmi szerepek egy-egy ifjúsági változatát jelentik, s mint ilyenek szereprendszerré kombinálódnak. Mindez meggátolja, hogy az ifjúság mint csoport társadalmi viselkedési egységet, összetartozást jelentessen.

Az ifjúság egyes csoportjai ma nálunk is törekzenek a felnőttek világától való különállásra, társadalmi autonómiára, amely „az öntörvényű ifjúsági világ” elméletét látszik igazolni. Úgy érezzük, annak ellenére, hogy Schelsky ezen elmélet bírálata kapcsán elmondtuk a mi marxista kritikai megjegyzéseinket is, a cikk első része pedig végeredményben nem más, mint ennek az elméletnek a marxista kritikája, mégis foglalkoznunk kell direktebb formában röviden marxista kritikájával két fentebb már említett szempont: az ifjúság társadalmi szerepe, szociális tartalma külön kihangsúlyozásával.

Az ifjúság társadalmi helyét és szociális lényegét illetően megállapíthatjuk, hogy még csak készül a társadalomba való belépésre, vagy éppen most lépett be, ezért a munkamegosztásból fakadó közös státuszán kívül, hogy fiatal, további közös társadalmi pozíciója nincs, önálló keresettel a többség nem rendelkezik, csupán a kisebbség. Kizárja önálló szociális rétegjellegét az is, hogy minden osztály, réteg alapvetően azonos érdekszerkeztúrával rendelkezik, s társadalmi helyzetüket, szociális lényegüket a társadalmi szerkeztúrában ezek az érdekvizonyok határozzák meg. Ezekről függ az elkülönülésük, a szembenállásuk, a szövetségeik egész rendszere. Az ifjúságnak ilyen homogen, viszonylag állandó, a társadalmi szerkeztben objektív helyét kijelölő érdekszerkeztúrája nincs, hiszen belső szerkezte (fiatal munkás, fiatal termelőszerkezteti tag, fiatal értelmiség, tanulóifjúság csoportjaik) a társadalom szerkeztúráját követi. Az ifjúság mindenekelőtt életkori, generációs csoport, közel egykorú emberekből áll, tagjai kortársak, életkoruknál fogva közös biológiai, pszichikus jegyekkel és szociális tapasztalattal rendelkeznek. Az életkorból következő közös jegyei elkülönítik a felnőtt társadalom csoportjaitól, és erősítik saját csoportja kohézióját, de az ifjúság társadalmi szerkeztúráját követő belső tagozódás az előző elkülönülést semlegesíti, másodrendűvé teszi, az életkorból következő csoportkohézióját pedig nemzedéki, kortársi csoporttá változtatja át, amely már nemcsak az ifjúság sajátja, hanem a társadalomban élő emberek mindegyikének. Ezért „az öntörvényű ifjúsági világ” elmélete elsősorban az életkorból következő jegyek alapján konstruált kortárs csoportnézőpontú elmélet, s nem veszi figyelembe a társadalom szerkeztális sajátosságainak ifjúságra tett hatását, vagyis azt, hogy

az ifjúság a társadalomban él és nem önmagában. Ez az elmélet az ifjúságot önmagában vizsgálja, a marxizmus pedig az egész társadalom nézőpontjából.

„Az öntörvényű ifjúsági világ” polgári elmélete az ifjúság közösségeinek szerepét is túlértékeli, többek között azzal, hogy a szülői ház, valamint az iskola mellett a közösségeket a harmadik nevelési szféraként tünteti fel. Ebben az a szándék nyilatkozik meg a polgári társadalomban, hogy az ifjúság számára olyan szociális horizontot teremtsenek, amilyennek a modern társadalomban már csak a gyermekeknek van. Ez a szűk közösségi horizont megvédené az ifjúságot a felnőttek világával szemben. A harmadik autonóm nevelési szférát azért követelik, mert a gyermek a szülői házból kimarad, az iskolát is befejezi, s az autonóm közösségei teremtik meg azt a szociális védett teret, a felnőttek világától való zártságot, amelyben az öntörvényű fejlődése végbemehet. Ez a követelés a gyermek szociális terét hosszabbítaná meg, s az önszocializációt a szocializáció elé helyezné. Az egyes polgári pedagógiai irányzatoktól eltérően az egyes polgári szociológiai irányzatok a kérdésben azt a megoldást látják, hogy az ifjúság helyzetét a gyermek és a felnőtt helyzete közötti átmenetnek kell tekinteni, amit a marxista pedagógia is vall, amelyben érvényesülnek még a gyermekkor követelményei, de már megtalálhatók a felnőttek egyes szerepei is. E kettősség feszültséggel jár. Az a polgári pedagógiai és szociológiai elmélet, amely a fiatalok közösségeinek szerepét túlhangsúlyozza, a fentiekben jelzett feszültségtől, kettősségtől kívánja az ifjúságot úgy megóvni, hogy meghosszabbítja a gyermeki szociális teret, megvédi a felnőttek szerepeitől.

A fiatalok közösségei, mint elsődleges szociális környezet elméletének gyakorlati megvalósítása azzal járna, hogy késlekedne a szocializáció, a nevelés, késlekedne az ifjúság felnőttek világába való átmenete, s növekednek az átmenet konfliktus-lehetőségei. Igaz, e nézetnek megvan a maga antropológiai alapja, hiszen az ifjúkori közösségek iránti igény a fiatalokban a fiatalkor kezdeti szakaszában valóban megvan. Ennek az igénynek általánossá tétele, társadalmi lehetőségek széles körű megteremtése azonban a fentiek mellett nemcsak az átmenet eltolódásával, de váratlan és felkészületlen lezajlás formájában is jelentkezne, amelynek árát az ifjúságnak kellene megfizetni a felnőtté válás idején.

„Az öntörvényű ifjúsági világ” elméletének ellentéte a „fiatalhoz illő” modell, vagy általánosan elterjedt elképzelés. Az egész elképzelés alapja az ifjúság tevékenységének társadalmi értékelése. Az ifjúság tevékenységének irányát, értékét egész életmódját tanítója, a felnőtt nemzedék ítéli meg. Ebben az értékelésben a felnőtt generáció alapvetőnek tekinti azt, hogy az ifjúság tevékenysége mennyire felel meg a társadalmi, a felnőtt generáció által megfogalmazott társadalmi követelményeknek. Az ifjúsággal szembeni társadalmi követelményekben mindig az fogalmazódik meg, ahogyan a felnőtt generáció a „fiatalhoz illő”-t elképzei, vagyis az a modell, amelyet kialakított magának. E modell mindenekelőtt a „kell”, amilyennek lennie kell a felnőttek szemében – mutatja meg, amivel a van, az ifjúság valóságos arculata nem mindenben azonos. A modell és a valóság, az elvárás és a valóságos tevékenység kettősségének több oka van. Az egyik az, hogy a társadalom kultúrája és az ifjúság „szubkultúrája” nemcsak megegyezik, de el is tér egymástól. A másik ok, hogy a „fiatalhoz illő”-ről a felnőtt generáció mellett az ifjúságnak is megvan a maga elképzelése. Ez az elképzelés részben eltér a modelltől.

Hiba lenne azonban a fentiekben jelzett eltéréseket abszolutizálni. Ez a forrása annak, hogy a modernség és a maradiság, mint egyoldalú, merev szembeállítás, korosztályokhoz kötötten megszületet. Valóban van olyan társadalmi jelenség, hogy a felnőtt generáció a „fiatalhoz illő”-t a maga ifjúságának mintájára, fiatal korában szerzett tapasztalatai, tevékenysége, életmódja alapján igyekszik megfogalmazni, s ettől

mindazt, ami az ifjúságban eltérő, elmarasztalja. Ebben az esetben nem veszi figyelembe azokat a lényeges társadalmi változásokat, melyek az ő ifjúsága óta végbementek. Ha az egymás után következő generációk nem különböznenek egymástól, ha az ifjúság nem lenne más is, mint a felnőtt generáció a maga ifjúságában, nem lenne mozgás, fejlődés sem a társadalomban, sem az emberiségben belül.

Megtalálható az a tendencia is a felnőtt generációnál, amikor éppen a fiatal korról végbement társadalmi változásokat veszi figyelembe, s a „fiatalhoz illő” modelljébe azokat az álmait, vágyait fogalmazza bele, amelyeket ő a maga ifjúságában a társadalmi körülmények miatt realizálni nem tudott. Közismert a túlterhelt gyermek, aki az általános iskola mellett zeneiskolába, sportkörbe, szakmai és idegennyelvű magánórákra is jár egyszerre. A mindennel való foglalkozás elveszi a gyermekkor és az ifjúkor egy részének szépségét, eredménye a mindenhez értés felületessége, a munka robottá válása, a tehetség kibontakoztatásának, az érdeklődésnek megfelelő elmélyülés megakadályozása.

A felnőtt generáció tehát egyrészt az önmaga fiatal korának reprodukálását, másrészt éppen ennek elutasítása miatt vágyainak, álmainak realizálását a „fiatalhoz illő” idealizált formájában követeli meg. Mivel a „fiatalhoz illő”-ről a felnőttek mellett az ifjúságnak is megvan a maga mércéje, tevékenységét önmaga is értékeli, de mindezt úgy teszi, hogy közben értékeli a felnőtt társadalom, a felnőtt generáció tevékenységét is. A két generáció egymást értékelő tevékenységének közös vonása, hogy mindkettő többet és jobbat vár a másiktól, mint amit nyújt. Ez viszonyukban konfliktus lehetőség, vagyis tényleges konfliktusok létrejöttének alapjául szolgálhat. A két generáció között kialakult konfliktus, amely a családon, munkahelyen, a társadalmi közéletben egyaránt megjelenhet, nem bír az osztálykonfliktusok jelentőségével, s nem terjed ki a generációk egészére sem, megmaradnak emberek közötti, korosztályi csoportok közötti konfliktusoknak.

Módszertani kézikönyv osztályfőnököknek

A pedagógiai könyvkiadás hozzászoktatott bennünket az olyan kiadványokhoz, amelyek megírására szakemberek társulása vállalkozik. Nemegyszer előfordul azonban, hogy a közös könyvet publikálók nem valóságos szerzői (alkotói) kollektívaként készítik elő kiadványukat. Nem mindig a téma és az olvasók igényeit követve születik meg a mű – mint ezt gondolnánk – hanem a már elkészült egyenként egyébként érdekes és színvonalas tanulmányokat pusztán formális egységbe fűzi a szerkesztés, a nyomda és a kötetes munkája. Ilyen tapasztalatok alapján érthető talán, ha az óvatosabb olvasó kétkedve veszi kézbe a több szerzőjű, közös cím alá rendezett kiadványokat, és olvasás közben óhatatlanul azokat a gondolatokat, azokat az összefüggéseket keresi, amelyek az egybegyűjtött dolgozatokat közös munkává, egységes mondanivalójú művé avatják.

„Az osztályközösség megismerése” (Szeged, 1981.) megírására a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Neveléstudományi tanszékének négy munkatársa: Gácsér József, Farkas Katalin, Riesz Béla és Varga Sándorné közösen vállalkozott. Jelen recenzió a könyv fejezeteinek ismertetése közben mindenekelőtt arra igyekszik választ keresni, hogy a szerzők Gácsér József által kötött szerkesztett munkája képes-e tartalmi, gondolati és szerkezeti egységben szólni az általános iskolai osztályközösségek megismerésének gazdag problematikájáról.

A szerkesztő rövid előszava világosan felvázolja a kötet céljait és szerkezetét. Olyan módszertani kézikönyvet ígér amely az általános iskolai nevelők munkáját az osztály társas világának megismerése terén kívánja segíteni. Módszertani szemléletet és módszerbeli választékot kínál, amelyet a felhasználók, az osztályfőnöki feladatot ellátó pedagógusok a mindennapi munkában alkalmazhatnak. A fejezettervből kitűnik, hogy a szerzők nem kötelezik el magukat a metodikai kiadványok egyik vagy másik szokásos megoldása mellett sem. Nem módszertani tankönyvet, nem gyakorlati példatárat, de nem is csupán saját kutatásaik ismertetését ígérik az olvasónak. A mű-